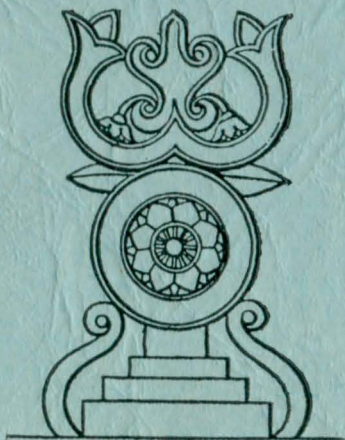

П. БОГОЛЮБ

ІНДІЙСЬКА КУЛЬТУРА І ЗАХІД

П. БОГОЛЮБ

ІНДІЙСЬКА КУЛЬТУРА І ЗАХІД

ОРДЕН

P. BOHOLYUB

INDIAN CULTURE AND WEST

The ORDER

C a n a d a

1962

Printed and Published in Canada

ВСТУП

Великий український поет, літературознавець і критик, Микола Зеров в літературній полеміці тридцятих років виповів бойове і епохального значення гасло: ДО ДЖЕРЕЛ!

Справді величавий визов!

А отже чому б і не так, чому не спробувати здійснити цей епохального значення визов великого Поета і Майстра?

А отже спробуймо перш за все знайти джерела, з яких виплила і сформувалася європейська духовна культура, перед якою так низько клонимо голови. Ви напевно не завагаєтеся і вкажете в сторону Греції і скажете: Греція є джерелом європейської культури, про що вказує велика кількість грецьких слів, понять та ідей, які формували або щонайменше помагали формувати європейську думку.

Якщо це так, то спробуймо знайти джерела грецької культури, а шукаючи їх може знайдемо джерела чисті, як самоцвітний кришталь, — чисте животворче джерело, як сам Вічноживотворчий Дух — джерело всіх творчих джерел. І коли знайдемо це джерело, то тоді непотрібно буде ходити до маленьких, скаламучених потічків-ідейок, які вже давно самозаперечені та дійшли до цілковитого абсурду.

* Див.: Науково-літературознавчий Збірник ч. 2, "Світання", 1946 р., стор. 10.

Спробуймо знайти джерело цих культур.

Можливо виявиться, що наш зв'язок з панарійською культурою Індії не є так далекий, як нам на перший погляд здається.

Можливо виявиться, що наш зв'язок з індійською культурою не тільки близький, але що її творці у великій мірі були ті самі, що й української праісторії. Уважніше вивчаймо історію нашої культури, і при цій же нагоді уважно простежимо за руслом, з якого виплили і сформувалися ці культури.

І не тільки це.

Подивімося на шеститисячолітній розвиток індійської культури, на цю чудово витворену й імпульсивну мозаїку цих тисячоліть, тоді краще зрозуміємо свою власну, яка, як знаємо, сформувалася п'ять тисяч літ тому.

І не тільки це.

Опануймо світовий процес розвитку творчої думки, перетравім його (як це зробили інші!) та витворім нову, більш життєздатну основу Нової Будови!

А з найсвятіших первнів свого духа створім міт і міць

СВ'ЯТОГО КИЄВА,

як центр духового надхнення, Божественности й благодаті. "Тоді скажуть всі язики, показуючи рукою на те місце, де на карті буде намальована Україна: "От камень егоже не брегоша зиждуші, той бисть во главу угла". ("Книги битія українського народу" М. Костомарова).

1. КОМУНІКАЦІЯ МІЖ ІНДІЄЮ І ЗАХОДОМ

Найстаршою до сьогодні званою культурою Індії є культура Могеджо-Даро й Гараппа, розвиток якої припадає приблизно на 3300 - 2700 рр. до н. літочислення. Після цього йде так звана пізніша Гараппська культура, яка тягнеться аж до часу, коли до Індії приходять Арійці. Зв'язок між цією культурою Індії і Єфратом існував вже в 3000 р. до н. літ., про що засвідчує археологія. "В руїнах Мундгиру — пише Рагозін — старинному Уру в Халдеї, збудованим Ур-Еа-тою (чи Ур-Багашою), першим королем Вавилону, який королював у 3000 р. до н. літ., знайдено кусок ТИК-у". (Тик — це гатунок будівельного дерева, яке росте в Східній Індії (Декан) — П. Б.).

В середині другого тисячоліття, як вважає проф. С. Пігготт, до Західньої Індії приходять арійці, які відтак поселяються даліше на захід і південь цієї країни. З цього приводу намісці буде пригадати, що гітійський королівський рід Мітаннів (Копадокія), який панував в 1500 -1400 рр. до н. літ., мав арійські назви і почитував такі Ведійські божества, як: Індру, Варуну і Асвінів (або Насат'я), як стверджують Рапсон й

Равлінсон. З цього виходить, що між Ведійською Індією і гіттітами відбувався культурно-торговельний обмін. Це potwierджується ще й такими даними про існування торговельних зв'язків між Західною Індією і Заходом:

У 975 р. до н. літ. індійські вироби доставляються і знаходять своє місце в палаці Соломона (1 Царів Х. 22).

На обеліску Шалманесара III, 860 р. до н. літ., зображено індійського слона і бактрійського верблюда.

В “Джатакі Баберу” згадується про індійських торговців, які стало їздили до Баберу, тобто Вавилону.

В паперах Асурбаніпальської бібліотеки, 668-626 рр. до н. літ., слово “сіндгу” (та зветься східня частина долини ріки Інду — П. Б.) вжито в розумінні “індійська бавовняна тканина”. Це слово вживали ще аккадійці, що в них воно значило “рослинна тканина” (Равлінсон). Виріб тканинного полотна в Індії дуже давній.

Наприкінці 7-го століття до н. літ. Вавилон став можновладним торговельним містом Західної Азії, в якому зустрічалися індійці з Пунджабу, фінікійці з Таршішу та інші народи. Таким чином індійські вироби, за посередництвом торговлі з Вавилоном, знаходили собі місце далі на захід.

В час панування Кира й Дарія, Перська імперія поширюється на такі старовинні країни, як: Месопотамія, Сирія, Єгипет, Мала Азія, Гре-

ція, Західня Індія. Ця обставина давала можливість поширюватись культурі Індії в цій цілій космополітичній імперії не тільки посередньо, але й безпосередньо.

В 480 р. до н. літ. індійці, як мобілізовані воїни перської армії, прибувають до Греції. Приявність індійців в цій країні мала велике значення для розвитку культурного життя Греції (ширше про це в наступному розділі). Ролью персів перебирає Александер Македонський, коли вирушив на підбій Сходу з 327 р. до н. літ., опанувавши і ставши володарем цієї, перської, космополітичної імперії. Цей завойовницький похід кінчається підкоренням частини Західньої Індії (по ріку Інду). Таким чином, в той час вже греки мали можливість безпосередньо пізнати культурні надбання Індії. Велике зацікавлення науковців в Александровому дорадчому середовищі викликало місто Таксіла тим, що воно було містом постійної зустрічі цивілізацій Сходу і Заходу, а ще спеціальніше тим, що тут було передове місце, де навчалися сини принців і заможних брагманів Індії.

Після походу Александра, комунікація між Індією і Заходом дальше продовжується аж до занепаду Римської імперії. Про зв'язок між Римом та Індією знаємо, між іншим, від Горація й Віргілія.

Прямий зв'язок між Індією і Єгиптом існував в час володіння великого володаря Індії, Асьоки, в другій половині 3-го століття до нашого літочислення.

ЛИТЕПАТҮПА:

Piggott, S., Prehistoric India, pp. 194, 210-211, 237; 1952.

Ragozin, Z. A., Vedic India, p. 305, 1895.

Rawlinson, H. G., India and the Western World, pp. 2-4, 7, 113; 1913.

Garratt, G. T., edited by, Legacy of India, p. 9, 1951.

Rapson, E. T., Ancient India, p. 80, 1914.

Ghirshman, Iran, p. 127-8, 1954.

DeBurgh, W. G., The Legacy of the Ancient World, p. 24, Vol. 1, 1953.

Horace's Complete Works, p. 223, repr. 1953. Tr. by Dr. Marshall A. and Smart (Dent and Sons).

Virgil, The Aeneid, p. 229, repr. 1950. Tr. by Fairfax-Taylor, E. (Dent and Sons).

2. ІНДІЯ І ГРЕЦІЯ

З історії європейської філософії, літератури й мистецтва знаємо, що те, що ми називаємо чи окреслюємо як “європейська культура” є не що інше, як у великій мірі культура старинної Греції, а частинно і Риму. Коли це так, то цікаво знати про те, як постала й під чийм впливом формувалася культура Греції?

Хто ж були ті, що поклали тривкі основи, на яких пишним квітом виросла й розвинулась Візантійська культура, яка лишила значні і незатерті сліди не тільки в європейській, але і в нашій культурі?

При уважному зіставленні й аналізуванні індійської творчості, а зокрема Ведійського періоду, з творчістю греків виявлено в Гомерових творах помітимо багато спільних рис.

Отже, при зіставленні згаданих творчих періодів цих країн виявляються такі подібності:

- а) в мові санскриту і грецькій (це факт загально відомий і думаємо, що є зайвим, займатися ним докладно), крім того в обох народів почитується багато богів з однаковими прикметами, напр., Отець Небесний (Діяус пітар, Зевс патер); Сонце (Сура, Геліос); Сві-

танок (Ушас, Аврора); експансія небес (Варуна, Уранос); Матір — Земля;

- б) в обох народів згадується про ярмарок;
- в) ці народи (арійці і геленці) є рослі, добре збудовані, і прийшли вони до менше культурного народу, опанували його, перемішалися з цим народом, в наслідок чого виник окремий народ;
- г) в обох народів-прихідців існує патріяльхарне суспільство, яке складається з окремих родів, на чолі якого є князь;
- г) воїни Магабгарати і Іліяди воюють з колісниць.

Вище наведені подібності пояснюються тим, що ці народи в сиву прадавнину належали до одного племені, або одної й спільної для них культури, або що арійці й геленці належали до одного народу в передісторичні часи.

Індійська релігійно-філософська думка мала великий вплив на розвиток філософії в Греції вже від шостого століття до н. літ. Немає тут нічого дивного, коли пригадаємо, що до перської імперії (за Кира і Дарія) з одної сторони належала Греція, а з другої — ця імперія сягала до ріки Інду, тобто до Західньої Індії. При такій умові була можливість впливу старшої індійської культури на грецьку, її ідей, понять, поглядів тощо. Цей вплив був не тільки посередній, але й безпосередній, бо "...привність великої частини індійців в перській армії в Греції в 480 р. до н. літ., показує як далеко на Захід індійський зв'язок був поставлений; знай-

дення індійських черепів в Мельфізі, коло п'ятого століття до н. літ., показує, що індійці тут жили й торгували. Тому не є тяжко вважати Індію за джерело зовсім нової ідеї аскетизму на Заході". (Проф. Петрі, "Єгипт і Ізраїль", стор. 134).

Велика згідність між вченням Упанішад й Елейською доктриною, між вченням Самкья та Емпедокла й Анаксагора, як рівнож великий вплив Ведійського навчання на формування Орфізму й пояснюється вище згаданими обставинами.

Орфей (з Тракії) появляється в грецькій історії, як пророк, який стає творцем основ кодексу правил життя, містичної теології і т. п. Про це пише, між іншими, Платон в своєму творі "Федрус" 69с. Вчення Орфізму втілене чи висвітлене в грецькій літературі, яскравим прикладом цього може бути Евріпідів "Гіпполитус" і "Алцестік". А також такі твори Платона, як: "Республіка" (II. 364e), "Кратилус" (402b), "Закони" (II. 669d). Характерні особливості есотеричної доктрини: пантеїзм; віра в те, що душа ув'язнена тілом, з якого вона намагається звільнитися і знецінення тіла супроти душі (Равлінсон), і остаточно: вчення орфізму про хрещення, про таємний шлюб, про народження Святого дитяти, що пізніше знайшло своє відображення у таїнстві християнізму (Гарісон) — все це в тій чи іншій мірі парафраза мудрости Вед Індії.

В пізніші часи теологія орфізму вивчалася такими грецькими філософами, як Евремії, Кри-

сіпій, Проклій та інші. Вельми знаний Пітагор був проповідником орфізму, який крім того вивчав есотеричне вчення Єгипту, Асирії і також брагманів в час своїх мандрівок, як це потверджує Пітагорів біограф Ямблїх. Найголовнішою ідеєю в його вченні була віра в реінкарнацію, що є вченням Брагманів, Упанішад і взагалі Гіндуїзму. Канонічні Упанішади створені брагманами між 900 та 600 рр. до н. літ., як твердить проф. Радгакрішнан, тоді як найраніші композиції і пізніші — Упанішадів він датує між 1000 — 400 рр. до н. літ.

Віра Пітагора в реінкарнацію душі, як рівнож його теорії, релігія, філософія, математика й вегетерянство знані та проповідувані в Індії ще перед шостим століттям до н. літ.

“В Буддизмі — пише от. Інг — найхарактерніше: це... визволення досягнуте не модифікацією тіла, але через згашення бажання...

“Характерним в цій релігії є те, що вона є одноразово (наукова) дисципліна і філософія. Буддизм на правду не займається метафізичною спекуляцією, але в Упанішадах і в інших таємних писаннях Індії знаходимо доктрину трансцендентальности Особи (“Я”), невидячого Провідника, “якого тіло є земля, який зсередини править нею, який живе в усіх істотах, є іншим ніж розум; якого тіло розумом є, безсмертний. Він небачений бачить, нечуючий чує, недумаючий думає, незрозумілий розуміє. Він є твоє “я”, внутрішній провідник, безсмертний”.

“Ця містична віра, яка звернена з одної сторони до пантеїзму, а з другої до акосмізму, появляється в Греції як Орфізм і Пітагореїзм. В Європі, як і в Азії, вона поєднується з ідеями трансміграції душ і універсальний закон повторення. Але вона (містична віра — П. Б.) є в Платона, учня Пітагорейців й Сократа, який правдоподібно сам був головою Пітагорейської групи в Атенах, ця концепція (містичної віри — П. Б.) небаченого духового світу, якого видимий світ є тільки блідою копією, досягає сталої опори на Заході... Вона відроджується з більшою живучістю в неоплатонізмі римської імперії, з якої вона переходить в теологію і філософію християнської церкви”. Вищенаведене виявляє, як появилася в Сократа віра в безсмертність душі, бо він напевно знав про це від самих індійців, з якими, можливо, мав не раз розмови. Про одну таку розмову довідуємося від Евсебія. Він пише: “Арістоксен... оповів наступне оповідання про індіян. Один з них зустрів Сократа в Атенах і спитав його, яка є цілеспрямованість його філософії. “Розслідування людського явища”, відповів Сократ. На це індіян вибухнув сміхом. “Як ми можемо розслідувати людське явище”, вигукнув він, “коли ми неосвічені (в його) божественності”. (Евсебій, “Препар. Еванг.”, XI. 3).

Доктрину Ксенофана про те, що Бог є вічна Єдність, проникає всесвіт і управляє ним Своєю думкою, знаходимо в після-ведійській літературі Індії, а особливо вона нагадує вчення Упані-

шад. В Упанішадах є розуміння, що існує Найвищий Бог, Душа Всесвіту, Ідея Добра, про поділ суспільства на Брагманів, Кшатріїв і Вайшіїв. Все це відображено в Платона. В закінченні “Республіки” (613e) Платона читаємо про те, що Ер вибирає долю душі в слідуючому втілені з рук Лахези, дочки Необхідности; це не що інше, як парафраза закону уосіблення Карми. Згідно цього вчення, людська душа удосконалюється шляхом низки перевтілень (інкарнацій) аж поки не стане абсолютно досконалою, і тоді позбувається притаманного кармічного закону інкарнації і розпливається в Душі всесвіту, як крапля води в океані. Це є мокша-звільнення в Упанішадах, а також у вчені Веданти, що відповідає нашому розумінню “спасіння”.

При уважному проаналізуванні літератури Софокла з літературою Александрії ми побачимо, що “в Софокла, 5-те стол. до н. літ., відображаються думки, які випродукувала література Александрії” (Г. Дж. Рос.). При цьому треба пам'ятати, що активними творцями александрійської літератури були індійці, а також інші народи, напр., китайці й іранці.

“Греки прийняли індійську доктрину Йоги чи медитації й індійські ідеї аскетизму. Неоплатонічна школа в Александрії і Гностицизм показують сліди індійських впливів”... “... в літературі, ми можемо безпечно сказати, що греки запозичили свій фолкльор з Індії. Греки взяли багато оповідань про тварини з Панчатантри” (Проф. Лунія).

Що ж бачимо? Грецька культура, у великій мірі, завдячує свій розвиток Індії. Індійська ж культура багато завдячує арійцям, які, дуже правдоподібно, прийшли до цієї країни (Індії) з України. Прослідження за розвитком панарійської культури повинно стати для нас найголовнішою проблемою, коли хочемо говорити про існування і тяглість української культури протягом 6-ти чи 5-ти тисячоліть.

ЛІТЕРАТУРА:

Rev. Inge, W. R., Platonic tradition in English Religion Thought, pp. 8-10, 1926.

Garratt, G. T., edited by, The Legacy of India, pp. 4-8, rep. 1951.

Radhakrishnan, S., Eastern Religions and Western Thought, pp. 134-147, 150-151, 1959.

Piggott, S., Prehistoric India, pp. 168, 274; 1952.

Radhakrishnan, S., Indian Philosophy, p. 142, Vol. 1, rep. 1951.

Macdonell, A. A., A History of Sanskrit Literature, p. 422; 1913.

Plato, The Republic, II. 364 e, II. 613 e; Rep. 1951. Tr. by Cornford, F. M.

Plato, Laws, II. 669d, p. 48; 1934. Tr. by Taylor, A. E. (Dent and Sons).

Plato, Cratylus, 402b.

Euripides, Hippolytus, 950; p. 202, Edited by D. Crene and R. Lattimore, 1952.

Euripides, Alcectic, 355, 965; pp. 20, 44, Edited by D. Crene and R. Lattimore, 1952.

Rapson, E. J., Ancient India, p. 43, 1941.

Rose, H. J. Ancient Greek Religion; pp. 93-96.

Luniya, B. N., Evolution of Indian Culture, pp. 298-299;
1951.

3. РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА ІНДІЇ І ЗАХІД

Як було сказано, зв'язок між Західньою Індією і Заходом існував вже від третього тисячоліття до н. літ. Пригадаймо рівнож і те, що цей зв'язок продовжувався в другому тисячолітті, що свідчить, напр., уважно розглянений "документ договору між гіттітським королем Субілуліумом і мітанніанським Маттіуазою, сином Дусратта, (датованим) коло 1380 р. до н. літ., в якому останній (Маттіуаза) закликає своїх богів за свідків в формулі **ілані Мі - іт - тра - ас - сі - іл ілані У - ру - в - на - ас - сі - іл ілу Ін - да - ра ілані - На - са - ат - ті - іа - ан - на**. Це... боги Мітра, Варуна і Індра античного індійського пантеону" (Проф. Пігготт).

В наступному тисячолітті існував очевидно дальший зв'язок між Індією і Заходом, про що свідчить Соломон (I Царів Х. 22). Визначались в ньому, як фінікійські, так і індійські торговці. Щодо торгівлі й обміну матеріальної, а з нею й духової, культури останнього тисячоліття до н. літ., то це питання краще розсліджене і відоме, а тому думаємо, що не мусимо крок-за-кроком й тут його розглядати. Проте нас цікавить інше питання: що залишив цей зв'язок, які наслідки його? Отже, перш за все такі:

Етично-релігійні роздумування жидів походять головним чином з культури, яка була спільною Індії, Єгипту і Сумеру (Проф. Радгакрішнан). В той час жиди були дикими номадами і нічого дивного в тому не має, що вони черпали й присвоювали мудрість з згаданої культури. Це перше. Друге: довге перебування жидів в Єгипті й пояснює те, що їх “Книга притч” (Притчі Соломона) та, як стверджує визначний єгиптолог проф. Брестед, велика частина Псалмів основані на старинній єгипетській літературі так само, як і кодекс Деутерономі у великій мірі є деградаційною версією Гаммурабського Кодексу. Проф. Д. В. Томас рівнож потверджує про Псалми те, що й проф. Брестед, а крім того ще додає, що “іншим народом, якого література впливала на жидівську літературу були канааніти”. “Коли — пише далі проф. Томас — жидівські прихідці прийшли до Канаану, було це в 1500 р. до н. літ., або пізніше, вони відразу стали під вплив канаанської культури і релігії”. Д-р Браден аналізуючи вавилонську священну літературу пише, що якщо розглядати питання залежності, то “правдоподібно жидівської від вавилонської вказаної фактом, що вавилонська безсумнівно раніша за жидівську. Згадаємо п'ять типів вавилонських писань: 1. Оповідання (про) Створення і Потоп, тобто, оповідання мітологічних початків (Всесвіту), 2. Гимни і молитви, 3. Ритуальні тексти, 4. Легальний збірник законів, 5. Ознаки — всі з них знаходять... відповідність в Біблії...” “Довга подібність різних жидівських

кодексів, як: священний кодекс, Деутерономічний кодекс, договірний кодекс... існує з вавилонським знаходом (мова йде про Гаммурабський кодекс — П. Б.)” пише далі д-р Браден. Крім цього треба звернути увагу на слідуюче.

Заратуштра між іншим вчив, що остаточно переможе добро над злом. Ця доктрина про “останні речі”, яка була першою систематизованою есхатологією в історії релігії, мала вплив на апокаліптичні спекуляції юдаїзму, християнізму і ісламізму (за Джеймсом).

Бог Мітра увійшов до Риму через зороастріянізм Авести, де його почитували до п'ятого століття. Про це знає багато грамотних людей, хоч не багато знає, що Мітра є одним з почитуваних богів Ригведи (Ригведа III, гімн 59)...

Промовчаний завойовницький похід Александра Македонського на Схід був важливим кроком щодо безпосереднього зв'язку Схід — Захід, який спричинив жвавіший вимін ідей, думок та поглядів між Індією і Заходом.

Після смерті Александра, новий король Індії, Чандрагупта, переміг александрових наставників і запанував над цілим Гіндустаном. Грецький принц, Селекій Нікатор, одружив одну із своїх дочок з індійським королем та послав Мегастена до міста Паталіпутра (Патна) в ролі амбасадора. Мегастен описав культурне та соціальне життя Індії в час свого там перебування.

“В багатьох пунктах — пише Мегастен — їх навчання таке саме як грецьке”. Справді що так, бо індійська мудрість добре znana в Греції

вже за Сократа, а Мегастен був в Індії в 3-му столітті до н. літ. На місце Мегастена пізніше був посланий Даймах, який відбув серію місій за дорученням Антіоха I. до Біндусара, сина Чандрагупти. Жвава і цікава приязнь між двома країнами продовжувалась і в час королювання Асьоки, внука Чандрагупти.

Могутній володар Індії Асьока, ставши буддистом, видав закон толеранції (число 12), який гласить:

“Хто прославляє свою власну віру бажаючи у гарячій службі її звеличити, а рівночасно ганьбить усі інші, той чинить через те важку шкоду власній релігійній громаді.

“Тільки згода веде до добра, отже нехай кожний слухає науки другого і нехай її здійснює”. Уявімо собі скільки б людство виграло на тому, коли б послідувало за цим законом толеранції та релігійної терпимості!

Слідуючи за своїм законом толеранції, Асьока вислав місіонерів буддизму на Захід, а саме до таких країн: до короля Греції Антіоха, до короля Сирії Теоса, до Птолемея Філядельфійського в Єгипті, до Антігона Гоната в Македонії, до Магаса в Сирени, до Александра в Епірусі. Як зазначає Асьока, його місіонери були прийняті з великим захопленням в цих країнах. Крім цього, індійські вироби пересилалися до Європи Чорним та Каспійським морями. “Шлях цієї торгівлі — пише Страбо — йшов впродовж королівської дороги з Паталіпутри до Таксіли, а з Таксіли до Балканів. Це було можливе тому,

що імперія Асьоки тягнулася далеко на захід від Кабули, і цим самим забезпечувалася охороною”.

Після смерті Асьоки, нащадки александрівської колонії в Бактрії перейшли ріку Інду і опанували Пунджаб. З огляду на високу культуру Індії, ці нащадки тут вповні асимілювались. Найбільший з них король Менандер (180-160 рр. до н. літ.) став буддистом, що є записано в його праці під назвою “Маліндапанга”.

Скоро після смерти Менандера до його королівства приходять скитські завоювники і стають панами в нім. Визначнішим з-поміж скитськими завоювниками виказався король Канішка. Його імперія простягалася на захід аж до Кабули, а на півночі до Кашгару. В цій космополітичній імперії почитувалися такі божества, як Гінду, Будда і Заратустра. Ця міжнаціональна культура, що формувалась з індійських, іранських і китайських джерел, поширювалась по всій Центральній Азії. Це ця культура спричинила ріст та розвиток культури близько-середнього Сходу. Александрія, Пальмир і Антіох були великими містами, де пишним квітом розвивалась і цвіла релігійна думка.

Впродовж тисячу літ Александрія була центром інтелектуального та торговельного взаємобміну. В цьому великому місті, де стало буяло життя різних рас, народи мали можливість поширювати свої духові й матеріальні культурні надбання. В Александрії весь час перебували ін-

дійці і безпосередньо поширювали свою релігію, філософію та вироби матеріальної культури.

Найбільш правдоподібно, що індійська релігія та легенди були добре знані в тих місцях, де постали Євангелії. Повне розуміння і значення багатьох понять так званої жидівської релігії можливе тільки тоді, коли докладніше розглянемо основи, з яких вона сформувалась; коли не-семітський вплив на Палестину і Сирію ґрунтовніше вивчимо. Індійські або Індо-Іранські групи, що вірили в такі божества, як: Мітра, Індра, Варуна і інші, були знані в Сирії вже в середині другого тисячоліття до н. літ. Боги Ригведи знані гурріанам міттанийським та гіт-тітам Анатолія (за проф. Радгакрішнаном).

Як твердить проф. С. А. Кук, в так званий "вік мозаїки" Варуна, один з найбільш почитуваних богів Ведійської Індії, знаний в північній Сирії; а в час другого Ісаї зороастрійський Агура-Мазда знаний серед ізраїльтян та почитуваний ще з більшою пошаною, як перед тим (праця згадан. проф., "Тру оф де Байбл", ст. 24, 1938 р.).

Буддизм був добре znаний в Палестині між третім і другим століттям до н. літ. Такі секти, як: Назарени, Мандеани і Ессени наповнені духом буддизму. Іван Хреститель був Ессенин. Його наполегливість до хрещення впливає з практичного здійснення Ессенізму. Ісус був під великим впливом Ессенізму, будучи учнем Івана Хрестителя (за проф. Радгакрішнаном).

Перед нами книга Еноха, написання якої датується різно і в цьому питанні вчені ще не згодні. Шюрер вважає, що вона написана між 130-100 рр. до н. літ., Вуркітт — вона “сучасна” з філософом Посідонієм (135-51 рр. до н. літ.). Але не в цьому справа. В Еноха є багато понять, які не є жидівськими. Цими не жидівськими поняттями є перш за все такі: Син Божий, Син Чоловічий, Праведний, Вибраний і інші. Проф. Р. Отто вважає, що ідея про Сина Божого і Сина Чоловічого повстала серед Арійців... “Треба вважати безсумнівним, що фраза “це Син Чоловічий” показує... вплив Арійців Сходу” пише далі цей же Професор. Син Чоловічий є також “Вибраний, в якому живе дух тих, що сплять в праведності (Енох. XLIX, 3)”. Ці поняття — це витвір Арійської творчої думки, а останнє поняття, в знаках наведення, знане серед Арійців ще у Ведійський час, де має своє чітко вирізьблене поняття і ш т а д е в а т а. Самого себе Енох проголосив за Сина Чоловічого. “Він був забраний в колісницю Духа (Енох LXX, 2)”, де він бачив “перво-отців й праведників, які від початку жили в цьому місці (Енох LXX, 4)”. Це відповідає індійському поняттю п а т р и л ь о к а. “... після чого мій дух... піднявся в небеса, і бачив я святих синів (ангелів) Бога. Їх одежа була біла, а їх убрання й їх лица світилися як сніг (Енох LXXI, 1)”. Цей вислів дорівнює індійськ. поняттю д е в а л ь о к а. До індійської традиційної думки думання належать, між іншим, ще й такі вислови, що їх знаходимо в Еноха і які

пізніше проповідував Ісус: “Я і Син Мій поєднаємось з ними назавжди на шляху чести в їх житті (СУ, 2)” ; “Він буде підтримкою справедливості яка триматиме їх..., і він буде світло..., і надією тим, хто непокоєний серцем XLVII, 4)” ; “Від початку Син Чоловічий перехований і збережений Всевишнім... (LXII, 7)” ; “... і вирок кари дані Сину Чоловічому... (LXIX, 27)” і інші...

Індійське, Буддійське і Заратустрійське поняття Царства Божого НЕ є ідентичне з земним раєм, але є життя, що є в духовому світі. Фанатичний націоналізм жидів твердив, що людина може сподіватися Царства Божого в її земному житті, бо всі присвоєння з чужої мудрости вони використовують для підсилення свого шовінізму. Цей шовінізм приводив їх до хворобливих пропагувань про те, що, мовляв, настане велика і остаточна катастрофа, (яка їх омине?) після якої вони, “вибраний народ”, мали б запанувати над цілим світом. Це “вибранство” вложено в уста Ісусових проповідей, і таким чином жидівські рабіни використовували християнізм, як політичну зброю для повалення Римської імперії. Отже, Ісус ніби говорив таку жидівську пропаганду: “Осанна! Благословенний, хто йде в Господнє ім’я! Благословенне Царство, що надходить, Отця нашого Давида! (Марка 11, 9, 10)” . “... і до самарянського міста не входьте, але йдіте радніш до овечок загинулих дому Ізраїлевого (Мат. X, 5, 6)” . “І сказали до Нього брати Його: “Піди звідси, й іди до Юдеї, щоб і учні Твої побачили вчинки Твої (Івана VII, 3)” і т. д...

Морально-етичні основи, які проповідував Ісус і відтак його послідовники-апостоли, були знані перед ним і проповідував їх Будда так само своїм послідовникам, а ті далі в світ. Ці морально-етичні основи знані в Упанішадах, які поширював також Будда. Про це не має сумніву для тих, що ознайомлені з наукою Упанішад і Будди.

Щодо тотожності між індійською й християнською релігіями, то наведемо для ілюстрації кільканадцять прикладів, які старанно опрацював Юм і в якого цих прикладів далеко більше, як подано тут. Між згаданими релігіями (індійською і християнізмом) існує така тотожність:

1. Віра в одного Бога: Ригведа 2. 24. II; Атгарваведа 13. 4. 3; Мундака Упанішад 2. 2. 9-10; Бригад. Упаніш. 3. 9. 1, 10; Светас. Упаніш. 3. 1, 2; Бгагавадгіта (Пісня Всевишнього) 10. 12, 13, 15; Христ.: Марк. 12. 29, 31, Мат. 22. 37, Лук. 10. 27.

2. Віра в Божественну силу і мудрість: Ригведа 10. 156, 4-6; Яджурведа 40. 8; Вішну Пурана 1. 1, 35. Христ.: Мат. 19. 26; Мар. 10. 27, 2; Петра 1. 3.

3. Божественна всеприсутність. Бригад. Упаніш. 2. 1, II; Светас. Упаніш. 3. II, 3. 17-20; Бгагавадгіта 6. 30, 31. Христ.: Лук. 17, 21; І. Іван. 4. 13; І. Коринт. 3. 16.

4. Віра і вірність: Ригведа 10. 151-4; Бриг. Упан. 3. 9, 21; Чанд. Упан. 1. 1, 10; Бгаггіта 4. 39-40; Магавагга 1. 5, 12; Дгаммапада

144, 303; Сутта Ніпата 181; Утара-Джаяна Сутра 18. 33. Христ.: Мат. 9. 22; Марк. 5. 34; Луки 8. 48.

5. Гріх і зло: Атгарваведа 13. 3. 1, 2, 3; Бгаг-гіта 7. 15; Магабгарата 14. 90. 95; Бгагавада Пурана 6. 2. 12; Вішну Пурана 3. 7. 28; Магавагга 6. 31. 7; Дгаммапада 1, 2; 42, 318-319; Ітівутака 39; Акаранга Сутра 7. 2. 6. 1. Христ.: Мат. 15. 19-20; Іван. 5. 14; Рим. 6. 12-13.

6. Спасіння: Ригведа 2. 23. 7, 8; Атгарваведа 6. 120. 1, 2; Светас. Упан. 1. 8, 10, 11; Бгаг-гіта 10. 3, 16. 21, 22, 18. 66; Бгагав. Пурана 11. 19. 2, 10; Магавагга 1. 6. 29; 5. 1. 25-26; Мага-Парінів. Сутта 2. 7, 3. 66; Аканкгейя Сутта 11; Христ.: Мат. 10. 22; Марк. 13. 13; Луки 2. 30-31.

7. Майбутнє життя і безсмертність: Атгарваведа 10. 8. 44; Бригад. Упан. 4. 4. 4; Кена Упан. 9. 12; Катга Упан. 1. 12; Светас. Упан. 4. 15; Закон. Ману 4. 238-243; 11. 10; Бгаг-гіта 2. 22, 167, 8. 16, 18. 63, 64, 65; Магабг. 5. 46. 20, 22-23; Агні Пурана 159. 7, 8-11; Дгаммапада 21, 114, 131; Ітівутака 26, 71. Христ.: Луки 18. 29-30; Івана 14. 2; І Коринт. 5. 1.

8. Самоконтроля: Катга Упан. 3. 3-4, 6; Бгаг-гіта 2. 14, 15 і т. д.; Магабг. 1. 74. 81; Магавагга 9. 1. 9; Кулавагга 9. 5. 1а, б, г; Мага-Парін. Сутта 2. 23; Дгаммапада 35, 43, 50 і т. д.; Аранга Сутра 1. 2. 2. 1; Утара-Джаяна Сутра 9. 34, 35, 36. Христ.: Мат. 7. 1-5; Рим. 14. 10, 12-13; І Коринт. 10. 12.

9. Чистота: Таїт. Упан. 1. 4. 3; Катга Упан. 1. 4. 3; Катга Упан. 3. 8; Зак. Ману 4. 175;

Бгаг-гіта 4. 38; Магабг. 5. 46. 15, 20; Бгагав. Пурана 6. 16. 45; Тевійджа Сута 1. 49; Самюта Нікая 22. 94. 2; Утта-Дгяяна Сутра 3. 12. Христ.: Мат. 5. 8; I Коринт. 6. 20; I Тімот. 5. 22.

10. П р а в д а : Ригведа 7. 104. 12; Атгарваведа 2. 7. 5; Аітерея Брагмана 1. 6; Мундака Упан. 3. 1. 6; Бгаг-гіта 2. 45; Магабг. 12. 190. 1; Рамайна 2. 109. 17; Магавагга 5. 1. 28; Дгаммапа 11-12, 393; Сута Ніпата 396; Акаранга Сутра 1. 2. 6. 5; Утара-Дгяяна Сутра 1. 24, 24. 25. Христ.: Івана 8. 32; 16. 13; 2 Коринт. 13. 8.

11. О б о в' я з о к : Закони Ману 10. 97; Бгаг-гіта 2. 31; 4. 7, 8; Дгаммапада 166, 376; Утара-Дгяяна Сутра 1. 45. Христ.: Мат. 22. 21; Луки 17. 10; Івана 4. 34.

12. Д о б р о : Зак. Ману 2. 161; Самюта Нікая 11. 1. 7; Дгаммапада 197, 223; Сута Ніпата 630. Христ.: Луки 6. 27, 28, 32-36; Рим. 12. 14, 17.

13. П р о щ е н н я : Ригведа 1. 24. 14; Магабг. 3. 28. 31; Бгагав. Пурана 6. 3. 30; Магавагга 1. 27. 4, 5. Христ.: Мат. 6. 14-15; Марк. 11. 25; Луки 17. 3.

14. Л ю б о в : Бгагав-гіта 5. 25, 10. 1; Магабг. 12. 293. 23; Рамайна 6. 115. 41; Самюта Нікая 20. 3; Утара-Дгяяна Сутра 14. 32. Христ.: Мат. 19. 19; Рим. 8. 28; I Коринт. 8. 1.

15. Д р у ж б а і б р а т е р с т в о : Ригведа 1. 11. 2; 1. 32. 12; Яджурведа 36. 18; Атгарваведа 6. 42. 1. 2; Бгагав-гіта 6. 9; Магабгарата 5. 36. 36; Ангутяра Нікая 3. 7-70; 3. 14. 143; Дгаммапада 204, 375; Сутта Ніпата 257. Христ.: Мат.

5. 23-24; Рим. 12. 10; і т. д. і т. д. Вважаємо, що ця кількість прикладів задовольняюча, хоч їх можна ще трикратно продовжити.

Для більш яскравої ілюстрації подібності між Вістарою і Євангелією про життя Будди і Ісуса можуть послужити такі приклади:

Чудо-зачаття і народження Будди, зірка над його місцем народження, пророкування мудрого Асіти, спокуса Марою, дванадцять послідовників... В. "Джатака 190" читаємо про вірного учня, вірного вірі Будди, який іде по воді, і коли починає переслідувати його зневіра, він зачинає потопати. В цей час з'являється Будда і питає: що сталося? "О, Пане — відповів він — я так віддався вірі Будди, що ішов по воді, як по суші". В "Джатака 78" читаємо про те, що Будда малим кусником хліба, який був у його торбині, нагодував 500 своїх послідовників з якого ще й залишилося. В "Саддгарма Пундаріка" є притча, що дуже нагадує притчу про Блудного Сина... До речі варта тут відмітити головніші основи навчання Будди:

- а) НЕ ВБИВАЙ і не будь засобом вбивства,
- б) ЛЮБОВ БЕЗМЕЖНА нехай буде до всього оточення,
- в) ДОБРОТА БЕЗМЕЖНА нехай буде всюди,
- г) Нехай не буде порізень між клясами і станами.

Як бачимо, морально-етичний кодекс Будди став чи віднайшов своє відображення в християнізмі. І тут не має нічого дивного, коли матиме-

мо на увазі те, що буддизм канонічно був оформлений в третьому столітті до наш. літ., і як такий проповідувався по цілій Азії, в Єгипті та Греції; а тим самим мав вплив на формування релігій в цих країнах, включаючи сюди й християнізм, який починав формуватися...

Не менш інтенсивні взаємовідносини, як з Грецією, були між Індією та Римською імперією, коли тут господарювали: Августин, Троян та Марко Аврелій. “Джатака” згадує про багатьох буддиських торгівців та їх пригоди в далеких країнах. Індійські та грецькі купці та вчені зустрічалися в Антіоху, Александрії та Пальмирі. Індійські принципи висилали свої посольства до Риму. Одне з таких посольств було вислане Пандіоном до Августа, і яке прибуло до нього після чотирьох років подорожі. Індійське посольство вручило Августині різні дарунки і лист, в якому індійський принц пропонував Августині союз та свободний рух римлянам в індійському королівстві. Інше індійське посольство було вислане до Риму, в кінці 1-го століття, вітати Трояна з приводу перебрання ним престолу. Троян прийняв індійських гостей з великим почотом, даючи їм сенатські місця в театрі. Кушанські королі Індії були в дуже добрих відносинах з Римом, що сприяло не тільки жвавій торгівлі, але й загальному культурному обмінові. Птолемей і Діон Касійос стверджують, що індійці перебували в Александрії, в цьому великому місті навчання. Діон Хрисостон — викладач в аудиторії Александрії в час панування Трояна — на

одному з своїх викладів говорив: “Бачу серед вас не тільки греків й італійців, сирійців, лібіян і сицилійців, але й людей з далеких країн, як бактрійців, скитів, персів та деяких індійців, які є між спостерігачами і завжди тут живуть”.

Індію почитували за її релігію і філософію. Щоб безпосередньо пізнати мудрість Індії, Лукіян віддав свої посілості Дмитрові і поїхав в цю країну, де жив між брагманами до смерті. Подорожі Аполонія відбувалися з цією самою метою. Клемент Александрійський знав не погано про релігії Індії, бо розумів, що Гіндуїзм і Буддизм не є одне й те саме. Він також зазначає, що Пітагор вчився у Брагманів. Св. Єромей згадує Будду по імені і посилається на те, що він також народився через непорочне зачаття. В час королювання Константина, Метродорій їздив до Індії студіювати філософію та інші науки цієї країни. За ним поїхав до Індії його приятель Меропій з своїми приятелями, Фрументієм й Адісієм. Індійські амбасади висилались до Константина, Юліана і Юстинія.

Багатство має дві сторони: будуючу і руйнуючу. Велика Римська імперія забезпечила себе добробутом шляхом експансії, але цей матеріальний добробут породив егоїстичні потягнення не тільки окремих осіб, але поступово спаралізував ціле суспільство. Перш за все розкіш породжує аморальність, а за цим чи внаслідок цього приходить розклад щоденного суспільного життя. Це почало позначатися в зневажанні грецького пантеону божества та агрикультурних

божеств римлян, бо ці божества жили тільки в літературі, але вже не мали тої цементуючої сили для суспільства, як перед тим. Таким чином виникла потреба нової релігії чи ґрунтового оновлення старої, одне чи друге мусіло задовольнити потреби одиниці і держави. З цієї причини побожна частина суспільства почала шукати за такою релігією з-поміж надходячими вірами, а зокрема в тих, що надходили із Сходу. Людність цікавилась цими вірами, бо вони у великій мірі задовольняли їх духовні потреби. Найбільше їх захоплював культ Мітри, Ізіс, таємність Орфізму та проповіді Ісуса. Це захоплення пояснюється тим, що вони мали спільні риси: містицизм, аскетизм, віра у вищість духового життя над світським. Мітраїзм був офіційно визнаним одинокою вірою в цілому володінні Римської імперії, і цим самим досягнуто монолітність державної віри...

Ізіс — богоматір у святій трійці Орізіс, Ізіс і Горус у старинному Єгипті — була ідентична з місцевими богинями, як Керу, Венус і Діана. В час постановня християнізму, Ізіс була центральною особою цієї (християнської) віри у сані непорочної матері. Отже, прастара віра в Святу Трійцю, в яку вірили всі народи світу, стала центральною вірою християнізму; і як же то смішно виглядає, коли християни клять з “поганізму” будучи самі визнаванниками цього ж таки поганізму?! Крім цього, в християнізмі залишилися поганська форма переведення самого Богослуження: принесення жертви і при цьому

говориться “проколи”, або “надріж”, а священик при цьому робить відповідні рухи; частина вівтаря зветься “жертівник”; ношення дияконом “орару” на правому плечі, це колишній рушник, якого давалося для обтирання рук; священик носить подвійний “орар”, а старинний жрець носив ніж, а пізніше палицю; єпископ обов’язково носить “палицю”, бо це була його роля заколювати жертву; пахощі кадильні, ладан, смирно, світильники, вино і елей — всі ці традиції в перекладі Богослужби взяті з Далекого Сходу, єгиптян, греків, римлян і інш. До речі буде пригадати ствердження католицьких місіонерів (Нус і Gabet):

“Єпископська палиця, мітра, багатий білий одяг, який носять в час святкування Євхаристії, кардинальська одежа... подвійне крісло у вівтарі, співи, вигання злих духів, кадиля з 5 ланцюгами, благословення Лами правою рукою над головами вірних, розаріум, celibat (безшлюбність) духовенства, їх відмежованість від світу, шанування святих, пощення, процесії, урочиста молитва, свята вода — це ті подібності, які будисти мають з нами”...

В час формування християнізму широко були знані й почитувані такі релігії, як: Мітраїзм, єгипетські культи, александрійська теологія, яка постала в наслідок переплітання релігійних культів Індії, Греції тощо.

В цій же Александрії, де довго проходила виміна думок Сходу з Заходом, Філо Юдейський переробив жидівські книги. При аналізі цієї Фі-

лоном переробленої літератури виходить, що тут домінує індійська релігійна система думання. Індійська містика була засвоєна єгиптянами. Відтак znana в Александрії. А тому znana жидам і іншим народам, що тут перебували. “Кабала” жидів має багато елементів містики. Із докладнішого ознайомлення з цією книгою виходить, що тут багато прикмет чужих жидівському ортодоксализмові, але притаманних Упанішадам і тантризмові Індії...

Духом Індії дише гностицизм. Вчення Упанішад стали його основними рисами. Гностицизм широко znаний в Римській імперії перед постановням християнізму, а коли християнізм постав, то багато ідей гностицизму знайшли своє відображення в християнізмі. Новонародженій християнській релігії треба було кріпких філософічних підвалин та теологічних основ, а в цей час гностицизм був у повному своєму розвитку. І не має нічого дивного в тому, що гностицизм був ніби великим знаходом для розвитку християнізму, а особливо його теології. Отже, з старинної виробленої системи виросла молодша, хоч далеко спрощена і пристосована для пересічного представника суспільства. Для ясності суті речі про те, що гностицизм мав великий вплив на формування християнізму ми дещо познайомимося з основними прикметами гностицизму. Основніші риси гностицизму за проф. С. Радгакрішнаною такі:

1. Божественне буття невизначене і безконечне понад всі думки і вияви. Воно відмінне

від Бога Творця. Бог відділений від нього атрибутами (приписами) вічності розуму й правди. Воно є вічним мовчанням.

2. Якщо Бог є абсолютним буттям, як же ж творчість і зло постає? Якщо світ постав з єдності дії Бога без ніякої модифікації чи протилежного впливу, тоді зло було б неможливим; або ми прийшли б до висновку, що Бог створив зло (також). Такий антагоністичний принцип незалежності Божої, яким Його творча енергія суперечить і обмеження береться за основу. Цей протилежний принцип не визначається матеріальним світом. Гностицистичні системи не згодні щодо дефініцій матерії. Вони дивляться на це, як на смертельну пасивність оподу або бунтівливу активність сили. Результатний дуалізм також неясний. Зло, яке є протилежністю до божественного буття, не має реальності. Дуалізм про добро і зло пояснюється всяко. Часто це є настрій, який приймає контрибуцію досвіду, як ультимат. Не має врятування духу без знищення матерії, як рівнож не має Божественної перемоги без знищення людини. Зло вважається, як частину складовості, як щось органічне.

3. Принцип безконечності пов'язаний з кінцевістю серій еманцій (виникань). Вони опускаються ступнево нижче і нижче після виходу з свого джерела, аж поки контакт з матерією стає можливим, і виникає творчість. Ці виникання вічності, духу чи ангелів, розуміються (або уявляються) за більші чи менші конкретності або персональні форми.

4. Всесвіт є сполукою божественних і небожественних матеріальних принципів. Він представляє вхід духа в матерію. Матерія, яка була перед тим беззміслова, приводиться в життя і активність входом в неї духа.

5. Визволення духа від єдності з матерією чи світом змісловости досягається аскетизмом і спогляданням ведучих до гнози чи мудрости.

6. Гноза не означає інтелектуальне знання чи логічне розуміння, але є баченням Бога, таємну (містичну) мудрість. Це є одержання духа, блаженна візія, освітлення і обожествлення. Це не дається всім вкупі і нарізно. Це є асотерична, тайна мудрість приступна тільки тим, хто посвячений їй. Багатьох непосвячених задовольняє віра. Існують ритуали і формули святости, дії посвячення і присвячення. Таїнства такі, як хрещення водою, огнем, тайними формулами, назвами і символами відограють велику роль. Гностицизм вважає, що є знання Боже, наука реальности. Дещо треба знати з релігії. Спасення залежить від знання, не знання про, а знання від. Гноза це є благочестя.

7. Досконалим гносистом є той, хто вільний від цього світу та є майстром самого себе. Він вільний від мертвих літер і поверховних релігійних символів, пізнавши правду. Він живе в Бозі і має вічне життя і можна правдиво сказати — прийшов від смерти до життя; перейшов від природнього до духового стану. Правдивим воскресінням є духове воскресіння. Багато гностичних сект вірять в передіснування і перена-

родження людських душ. Безтілесна душа мандрує темними чи світлими шляхами і спасається від небезпеки шляхом магічного слова.

Гностицизм поширюється на Заході, між іншим, і такими знаними постатями: Плутархом, про що довідуємося з його творів. Напр. він вірив в безсмертність Духа, в перенародження душі, в могутність Божу, що керує світом за допомогою підлеглих йому сил і т. д.; Аполлоном з Тіяни. Філострій зазначає, що він їздив до Індії і пробув там понад чотири місяці між мудрецьми. Провідник гностицизму, Василь поширює Гіндуїзм та Буддизм в християнстві своєю філософією. Пояснення причини, чому Бог дає можливість своїм святим спасіння базується на буддиській теорії КАРМИ. “Теорія Василія, — пише Климмент — що душа провинившись в попередньому житті зазнає переслідувань в новому, і очищується через відповідну кару і є вченням про Карму”. Його теорія персональності базована на буддизмі. Тут душа не має ніяких властивостей, але пристрасті-скандас прив’язуються до неї, як “паразити”. Бог безсторонній, божественна суть Ісуса по смерті ввійде в Нірвану.

Найбільшим гностиком був Валентин. Теодот був проповідником ідей Валентина, а Клемент був добре ознайомлений з його творами.

Вельми знаний проповідник гностицизму, Бардесан з Вавилону, знав багато про Індію від її послів, що були послані до імператора Антонія Пія (Піюса). Від двох з них, Дамадаміса й Санданеса, він знав про брагманів і буддистів, про

їх навчання і життя, що описано в Порфірійському трактаті п. н. "Поміркованість".

Гностицизм, як бачимо, був сильною струєю думання, який мав великий вплив на формування християнізму. В третьому столітті Александер Северій з божественною пошаною відноситься до проповідників гностицизму, Орфея і Аполлонія. На бажання своєї матері, Філострій написав працю п. н. "Життя Аполлонія". До п'ятого століття гностицизм був домінуючою духовою силою, посередником якого був неоплатонізм. Зайва річ повторювати, що між вченням Упанішад, раннім буддизмом і гностикою існує велика подібність. Насіння гностицизму, що виросло на індійському ґрунті, пишно розвинулося на Заході.

Початкуючі основи неоплатонізму знаходимо в Посейдонія і Нуменія. Посейдоній, вчитель Ціцерона, був під впливом культури Сходу, і таким чином ця культура поширювалася на Заході за посередництвом Римської імперії.

Нуменій, який мав великий вплив на формування світогляду Плотіна, будував свою філософську і релігійну систему за допомогою філософської й релігійної доктрин брагманізму, магії тощо.

Плотін, основоположник неоплатонізму, щоб пізнати безпосередньо філософію Індії, зголосився до експедиції Гордяна. Цим і пояснюється подібності між вченням Веданти і Йоги з неоплатонізмом. Абсорпція (вбирання) душі індивіда в Душу всесвіту описана Плотіном є типічною

системою індійського думання. Буддизм і неоплатонізм майже тотожні. Не забуваймо, що буддизм існував сім століть перед Плотіном і був краще знаний тодішньому світові, як наше сьогоденне знання про Індію. В неоплатонізмі Плотіна маємо яскраве парафразування філософії Веданти.

В цьому місці кінчаємо перелік імен визначних мислителів Заходу, які будували свої філософсько-релігійні системи на основах таких же систем Сходу, а зокрема Індії, але зазначимо, що вчення Плотіна популяризував Порфірій, Ямблїх і Проклїй. Крім цього додамо ще те, що неоплатонізм поширився такими руслами: від Аммонія Сакка до Орігена, від Плотіна до св. Августина, а св. Августин ідеї неоплатонізму поширив в теології християнізму; від Прокла до псевдо Арістотелєв. де-Казіс. Через ці і інші русла неоплатонізм поширювався так званими візантійськими теологами та І. Скотом. За посередництвом де-Казіс і теології арістотелїян, неоплатонізм знайшов свою живучість в арабських та жидівських філософів Середньовіччя, і далі в аверонізмі, в Малдранха, в Маїмонїда, в Спінози, в Пзеля і його послїдовників; і від них в Плета, в Бесарїона, а відтак в Пікделя Мірандала та інших гуманїстів Ренесансу.

Індійська мудрість сприяла розвиткові грецької філософії, а цим самим філософії Заходу. Першими кроками грецької думки щодо цього було те, що вони почали опрокидувати простацький погляд есхатології (вчення про долю людей

після їх фізичної смерті) Гомера і шукати за ґрунтовнішим виясненням суті життя. Так звана Елейська школа, представниками якої являлися Ксенофан, Парменід і Зено, стала шукати однієї Дійсности так само як кільканадцять століть перед тим автори гимнів Вед. Поети та мудреці Вед прийшли до розуміння, що існує Один Бог-Творець, який створив видимий і невидимий світ. Відтак формується орфізм. Есotericне вчення про пантеїзм — Бог-Творець світу — віра, що душа безсмертна. В Ксенофана здибаємо відображення індійського вчення про те, що Бог є вічна Єдність, творець всесвіту та його володар.

Пітагорова, Платонова і Плотінова філософія, як ми знаємо вже з повищого, є не що інше як те, що їх в них відображено вчення Упанішад, Веданти, Буддизму тощо. “Де конселейшен філософі” Ботія була дуже популярною в Середньовіччі. Філософія Ботія, як знаємо, основана на вченні неоплатонізму. Отже, за посередництвом Ботія філософія Індії продовжувала своє життя на Заході, що далі продовжувалась за посередництвом Діонісія. Діонісієві концепції стали в основі філософії Дж. С. Ерігена, визначного мислителя Середньовіччя. Він не тільки переклав філософію Діонісія на латинську мову, але присвятив себе виробленню її цілісної системи. Його велика праця “Де дівізіоне натуре” була заборонена і спалена на наказ папи Гонора III. (1225 р.).

А. Магнус продовжував поширювати вчення Діонісія. Том. Аквін був вихованцем Магнуса і продовжував поширювати філософію свого вчителя, цим самим сприяв поширенню ідей Індії.

Коротко кажучи, індійська філософічна й релігійна думка мала великий вплив на формування такої ж думки на Заході вже від часів Пітагора аж до 13-го століття, коли прийшли араби і за їх посередництвом відбувається безпосередній вплив індійської культури на розвиток психологічної Європи.

Упанішадська думка про річ в собі стала провідною думкою філософії Канта — німецького ідеалізму. За посередництвом Шопенгауера і фон Гартмана, санскритська філософія стала основою розвитку німецької філософії трансценденталізму.

Далі через посередництво Німеччини, індійська філософія була основним джерелом розвитку романтизму в Англії, промоторами якого були Кольєрідж і Карліль.

Філософія пантеїзму Шіле і Вортворда, це не що інше, як відновлення індійської пантеїстичної філософії, яку вони знали за посередництвом неоплатонізму.

Монізм Упанішад, Сянкари, Шрі Гарша та Адвайта Ведантіна, — де є визначена різниця між логікою і інтуїцією, між дійсністю і існуючим світом, — пізніше відображений крім Платона, Плотіна, в Бредлея і Бергсона.

З Ренесансом прийшло відновлення і популяризація неоплатонізму, а з цим і сам рух ренесансу. Стала рівнож відроджена філософія Плотіна, яку пропагували Ботій, Скот Еріген та Екгарт. Св. Августин завдячує своє знання вченню Плотіна. Напр. дослівні слова Плотіна знаходимо в Августиновій “Конфешен” IX. 10 (порівн. “Еннеади” Плотіна V. 1, 2). Він також знав добре неоплатонізм. Головні основи неоплатонізму св. Августин ввів в підвалини християнізму. Мало того, суть існування Душі в Августиновій філософії викладена в стилі Сянкари — великого мислителя Індії.

Як бачимо, християнізм в своїй основі, ритуалах, теології тощо відображає дух гностицизму, культ Мітри, неоплатонізму, бо народжувався, жив і дихав атмосферою цих великих систем...

В 642 р. Александрія, як великий науковий центр, була зруйнована Каліфом Омарою. Манускрипти александрівської бібліотеки вживалися як паливо для публічної купальні протягом шести місяців, вартість яких надзвичайно велика. Скоро після цього араби заснували такі міста як Багдад, Каїро і Кордов. Тут вони стали відновляти велич зруйнованої ними цивілізації. Багдад став ключевим містом між Індією і Заходом. Тут відновилась зустріч індійських, грецьких та інших купців, а з цим продовжувалася виміна духових та матеріальних надбань. Абесіди і сасаняни, як любителі мудрости, охороняли літературні, філософічні і інші книжки,

а чужі праці перекладали на арабську мову. Багдад став великим центром і місцем постійної зустрічі і виміни ідей Сходу і Заходу, аж поки його не зруйнували монголи в 1258 році.

Після занепаду Римської імперії та коли Європа поринала у варваризмі, араби стали тут джерелом освіти. Будучи самі в основному виховані на культурі Індії, вони прищипили цю культуру Європі, чим характерне і загально відоме 13-те століття. Вивчення їх мови стало містком поширення і продовження розвитку ідей Індії на європейському континенті. Під цим поглядом цікава постать Альберуні. Він супроводив Магмуда з Ггазни до Індії, де він вивчав санскрит, читав індійських клясиків, Пурани і славнозвісну Бхагавадгіту — Пісню Всевишнього. Одначе постать Альберуні загально відома в Європі щоб займатися нею окремо, а тому тільки пригадуємо звідки він черпав своє знання.

Араби переклали на свою мову з санскриту багато праць. Праці Альберуні, Авісена з Багдаду і інш. відомі в Європі. Через них культура Індії знаходила своє життя в психологічному Заходові.

ЛІТЕРАТУРА:

Piggott, S., Prehistoric India, p. 270, 1952.

Braden, Charl. S., The Scriptures of Mankind, pp. 63, 66, 74; 1952.

Ceadel, E. B., edited by, Literatures of the East, pp. 12-15, 1953.

- Charles, R. H., *The Book of Enoch*, pp. 66, 68, 83, 92-93, 150; 1947.
- James, E. O., *History of Religions*, pp. 118, 124; 1957.
- De Burgh, W. G., *The Legacy of the Ancient World*, p. 26, Vol. 1; pp. 337-340, 344-351, Vol. 2; 1953.
- Radhakrishnan, S., *Eastern Religions and Western Thought*, pp. 157-165, 187-191, 196-198; 1959.
- Macdonell, A. A., *A History of Sanskrit Literature*, p. 411-2; 1913.
- Garratt, G. T., edited by, *The Legacy of India*, pp. 9-13, 17-20, repr. 1951.
- Davids, T. W. Rhys, *Buddhist India*, p. 296, 1903.
- Gowen, H. H., *A History of Indian Literature*, pp. 138, 286-306; 1931.
- Durant, W., *Our Oriental Heritage*, pp. 430, 431, 446-8; 1942.
- Rev. Inge, W. R., *Platonic Tradition in English Religion*, p. 14; 1926.
- Muller, M., *Last Essays*, 1-st Series, pp. 260-3, 284-5; 1901.
- Hume, R. E., *Treasure House of the Living Religions*, pp. 307-402.
- Radhakrishnan, S., *Indian Philosophy*, Vol. 1. pp. 25, 37, Rep. 1951.
- Rose, H. J. *Ancient Greek Religion*, pp. 117, 125-7, 130.
- Rogers, A. K., *A St. History of Philosophy*, pp. 166-173, 1953.
- Dodds, E. R., *Select passages illustrating Neoplatonism*, pp. 7-9, 13, 15, 20-3; 1923.

4. ЛІТЕРАТУРА ІНДІЇ І ЗАХІД

Перед тим, поки прийдемо до питання про літературу Індії і її значення для Заходу, відмітимо те, що в Індії існує кілька версій про Потоп.

Версії про ПОТОП знаходимо в “Сятапатха Брагмана”, в “Агні Пурана” і в “Бхагавада Пурана” і інших творах. Щоб не бути, як кажуть, голословним, наводимо одну з них:

“Жив великий Ріші Ману, син Вівасвата, який довгі роки присвячував себе практикуванню найбільш аскетичній релігії. Раз, коло берега Чиріни, приплила до нього риба і промовила: “Пане, я є маленька риба і боюся великих (риб), і від них спаси ти мене. Для великої риби існує мала, це є наш закон існування з непам’ятних часів. Забери мене від цієї повині страху, і я віддячуся (добрим) вчинком.

“Почувши це, Ману зжалівся над рибою взяв її і поклав в ясний глечик, як місячне сяйво. В ньому риба, добре доглядана, виростала, бо Ману обходився з нею, як з сином. Після довгого часу вона виросла дуже великою і вже не могла поміститися в глечик. Побачивши Ману вона сказала: “Щоб я буйна виросла перенеси мене де інде”.

“Ману взяв її і пустив у великий ставок. Тут риба росла ще довгі роки. Хоч ставок мав два йоджанас довжини і одну ширини риба вже не могла в ньому поміститися, і знову сказала до Ману: “Забери мене до Ганги, дорогої королеви океана-монарха, в ній я буду жити”.

“Ману, згідно прохання, заніс рибу до ріки Ганги. Тут вона виростала певний час, потім знову сказала до Ману: “Через мій великий об’єм я не можу рухатись в Ганзі; будь так добрий і перенеси мене скоро до океану”. Ману доставив рибу туди, де вона хотіла.

“Коли риба опинилась в океані вона сказала до Ману: “Величний пане, ти заопікувався мною тепер слухай, що ти маєш робити, коли прийде час. Скоро всі об’єкти, рухомі і нерухомі, пропадуть. Тому говорю тобі про це для твого найбільшого добра.

“Час страхіття світу, рухомого і нерухомого, настав. Зроби великий корабель і прив’яжи мотуз до нього, нагрузи його всіма насіннями описаними старинними Брагманами, сімома Рішіс спеціально збереженими та добрими. Зробивши це потім слідкуй за мною, я припливу і ти пізнаєш мене по моїм ріжку. Так зробиш. Здоровлю тебе і відпливаю. Ці великі води не можна переплисти без мене. “Вір моїм словам”. Ману відповів: “Я зроблю, як велиш”.

“Після цього кожний з них пішов власною дорогою. Потім Ману, як було наказано, набрав насіння і поплив хвилястим океаном в гарному кораблі. Він думав про рибу, яка, знаючи його

бажання, скоро приплила і була пізнана через ріжок. Ману побачив ріг великий як гора, і прив'язав свій корабель до нього. Риба потягнула корабель з великим поспіхом, перевозячи його через солоний океан, який танцював і ревів в своїй воді, і кидав бурями. Корабель крутився, як катушка чи п'яна жінка. Ані землі, ні чвертка світу не було видно; скрізь було тільки повітря, вода і небо.

“В такому збентеженому світі, сім Рішіс, Ману і риба були спасенні. Так довгі роки риба возила невтомно корабель через води і остаточно привезла до гори Гімават. Потім вона, усміхаючись, сказала до Рішіс: “Прив'яжіть скоро корабель до цього вершка”. Вони так зробили. І цей найвищий вершок до сьогодні зветься Наубандгана (“Прив'язання корабля”).

“Приязна риба потім сказала до Рішіс: “Я є Праджапаті Брагман, нічого вищого за мене не має. В стані риби я спасла вас від великої загрози. Ману створить всі живі істоти, асурас, людей, Богів, цілий світ і всі речі, він осягне найвищу удосконалену проникливість в його творчій праці.

“Сказавши це риба раптово зникла. Ману позвав до існування всі творіння — учинив великий чин суворим завзяттям, і потім видимо створив всі живі істоти...”

В іншій версії про ПОТОП, Ману своєю жертвенністю спричинився до народження “дочки”, яка була його вірною супутницею цілий час. В іншій знову ж говориться, що Бог виявив

себе в особі Крішни, який народився в темній, невіленьничій печері. Король дає наказ знищити всіх народжених дітей, щоб таким чином знищити божественне дитятко.

Індія — це пребагата країна у велику літературу і здається, що не має в цілому світі її рівного щодо цього. Існує тут величезна різноманітність легенд, казок, фабул і оповідань. Деякі з найстарших легенд та оповідань Індії, такі, напр., збірки, як “Панчатантра”, “Гітопадеса”, “Джатака” і “Айтарея Брагмана” в тій чи іншій формі знані в європейських письменників. Цікаво, напр., що деякі думки з “Айтарея Брагмана” (про взаєморозуміння між небом і землею) знаходять свою популяризацію в Гомера (гимн XX, 17) і в Евріпіда, а з інших збірок в Езопа.

Найбільш яскравим доказом того, що індійська література мала великий вплив на розвиток жидівської та європейської літератури є “Соломонові” присуди. В буддиській “Тріпітаці” дві жінки заставлені мудрим Вісакгаю відібрати дитину одна від другої. Коли вони відбирали дитину одна від другої, дитина заплакала, тоді одна з жінок пустила її. Мудрий суддя Вісакга призначив дитину тій жінці, яка пустила дитину, як правдивій матері. Навіть цей приклад мусівби нас навчити, що треба ставитися до “оригінальності” “мудростей Соломона” з великим застереженням!..

Характерною рисою індійських оповідань є те, що тут дієвими особами виступають твари-

ни. Зображення їх знаходимо також в скульптурі.

В шостому столітті до наш. літ. індійські оповідання добре знані в Малій Азії. Найранішою, до тепер зною, їх версією є т. звані твори Езопа. Кажучи іншими словами: Езопові твори є парафразуванням індійських фабул. Деякі з них знаходимо в Геродота. Індійське оповідання про осла в шкірі лева є в Платоновому "Критилі". Збірка "Езопових" легенд перекладена на латинську мову Фандрусом в час панування Тіберія, а Бабріусом вони перекладені на грецьку мову в Александрії коло 200 року.

Одна з найбільш знаних індійська книга оповідань зветься "Сімдесят оповідань Паррота" (Сюка Саптатаі). Вона була кілька разів перекладена на арабську мову під назвою "Тутінамег", і під цією назвою ці індійські оповідання дісталися до Європи. Одно з них знає під назвою "Трістан і Ізольда" в Годдфільда фон Страбурга. Іншим джерелом, через яке стали знані індійські оповідання в Європі в час Середньовіччя, були вельми знані "Арабські ночі".

На бажання сассанійського короля Ануршівана було зібрано колекцію індійських казок й легенд і перекладено на пелевську мову. З цієї мови на арабську переклав їх Каліф аль-Маншур (753-84). Їх арабська і сирійська назва "Калілаг за Дімнаг" тому така, що так зветься шакали, Каратака і Дамнака, які відіграють головну роль в цих оповіданнях. Ці оповідання перекладені на латинську, еспанську та жидів-

ську мови. В 1481 році появилася їх німецький переклад і вони були одною з перших друкованих книжок. В наступному столітті вони були перекладені на італійську мову, а з італійської на англійську мову Томсом Нортон, і в цьому виді вони знані Шекспірові.

В Європі ця збірка оповідань знана під назвою “Фабули Пілпая”, що є перекрученням назви Бадяпат чи Відяпаті і що значить “Майстер мудроців”; мудрий Брагман, який відіграє тут головну роль. Ля Фонтен послуговується цим “Індійським мудрим Пілпаєм”. В його оповіданні дівчина несе відро з молоком на голові і мріє про палаци, які вона придбає за гроші вторговані за молоко; вона так задумується, що випускає відро з молоком і все пропало. В індійському оригіналі Брагман снить про зиск, який він матиме, коли мине його голод і він продасть придбаний риж. В сні він перекинув миску з рижом і все пропало.

В новіших часах ця збірка прекрасно перероблена Р. Кіплінгом і названа “Книги джунглі”. Багато казкових оповідань в Грімма, в Г. Андерсена, включаючи сюди оповідання про magiczne зеркало, сім союзних черевиків, Джек і говоряча квасоля, гаманець фортуна — всі вони належать до індійської літературної скарбниці. Не мало з них є в “Геста Романорум”, в “Декамероні”, в “Кантербурі тейлс”. Пардонерові оповідання походять з “Ведаббга Джатака”.

Яскравим доказом мандрівки індійської літератури на Заході є оповідання про Барлаама

і Йосафата. Молодий “християнський” принц Йосафат, шляхом складних і пригодницько-фантастичних пригод, обходить цілий світ, а відтак стає аскетом. Це оповідання написане грецькою мовою Іваном з Дамаску в 8-му столітті. З грецької мови воно перекладене на арабську мову, а з цієї на інші європейські мови. В середньовіччі це оповідання було дуже популярне, а в 16-му столітті Йосафат став визнаний християнським святим. Як тепер виявилось, Йосафат це ніхто інший, як Бодгісат чи Бодгісатва, а оповідання не що інше, як самозречення Будди описане в “Лаліта Вістара”! Це оповідання прикрашене багатьма повчальними байками. Дві з них, “Три кашкети” і “Фунт м’яса”, знаходимо в Шекспіровому “Венецькому купцеві”...

Якщо вже ми при тематиці про Бодгісатву, то до речі буде згадати про це і в нашій літературі. Проф. М. Грушевський лишив нам цікаву працю про літературу, в якій він досить сумлінно опрацював та дослідив старе наше письменство. З приводу цього він пише:

“... героїчні та романтичні епізоди і дивні пригоди... так само як такі ж епізоди агіографічні служили переходом до повістевой, романтичної літератури — досить розвиненої на візантійському ґрунті, де сходились традиції старого геленістичного роману з новішими течіями індійськими й арабськими. Се, очевидно, найбільш інтересна для нас галузь старої перекладеної письменности, з огляду на її впливи на оригінальну повістеву і поетичну словесність.

Але вона розмірно слабо представлена в нашій писаній традиції, бо не стрічала прихильних відносин з боку церковників — хіба що вміла приодягнути свої твори плащем морально-дидактичного поучення. Так напр. було з християнською перерібкою буддійської повісти про відречення від світа Сіддарті-Будди, переміненої в побожний християнський роман про царевича Йосафата, незвичайно популярний у всіх християнських літературах”.

Перелічуючи старі переклади з чужих літератур, М. Грушевський пише:

“Стефаніт і Іхнілат”, візантійська перерібка індійського циклю звіринних байок, котрих героями виступають два шакали, **“Ширий”** і **“Лукавий”**, що інтригують у царя-льва; візантійська редакція була зроблена на основі арабського перекладу (переложеного з затраченого перського, пехлевійського тексту), приблизно в XI в., і правдоподібно скоро стала звісна й у нас, хоч копії маємо тільки пізніші.

“Варлаам і Йосафат”, згаданий моралістичний роман на тлі життя Будди, зложений з цілої серії дидактичних притч, що доводять марність людського життя й його утіх”. Отже, з наведеного вище, ще раз бачимо підкреслення того, що не існують ніякі мури, які б спинили оплив культури в цілому світі.

Безпосередній зв'язок Європи з Індією на ново починається в другій половині 16-го століття, і продовжується до наших днів. Таким

чином появляються перш за все книжки з описанням про враження з побуту в Індії. Прикладом таких описів можуть бути праці Т. Ларда, Овінгтона, Г. По, Дж. Мільтона, Драйдена і інших.

Протягом 17-18 століть європейське знання про Орієнт сягало вивченням... перської мови, але й це посередництво через персів стало джерелом, за допомогою якого Захід **поновно** відкрив великі скарби індійської культури, мови, літератури та мистецтва.

В 18-му столітті місіонер Гекслендер і Понс почали збирати матеріали для санскритської граматики, а А. Робер переклав твори індійського поета Бгартрігарі. Вольтер з великим захопленням закликав до вивчення Вед. Імператор Адкар дуже цікавився індійською культурою, а на домагання принца Дара Шіко, Упанішади були перекладені на перську мову й в цьому перекладі досталися до Франції. В цьому вигляді Упанішади попали до рук французького вченого А. Дюперона, того самого, що відкрив "Авесту". Дюперон переклав цей перський переклад Упанішад на тяжку до розуміння латисько-грецьку мову. І в цьому виді знав їх німецький філософ Шопенгауер. З приводу цього відкриття Упанішад він писав:

"Як дишуть Упанішади святим духом Вед! І як цей дух пронизує наскрізь аж до найтоншої душі того, хто через наполегливе читання засвоїв персо-латину, цієї незрівняної книжки.

І як кожен рядок тут повен геніяльного, визначеного і внутрішньозгідного змісту.

“З кожної сторінку встають думки глибокі, благородні, а свята повага уноситься над цілістю.

“О, як вмивається тут дух від всіх здавна защеплених жидівських пересудів і від цієї закріпаченої в цих пересудах філософії!

“Це найбільш піднесена і будуюча лектура, яка взагалі за виїмком оригінального тексту — є можлива на світі. Вона була потіхою мого життя і буде потіхою моєї смерті.”

В 1788 році Ч. Вілкінс видав в англійській мові Бхагавадгіту — Пісню Всевишнього. Пару років пізніше В. Джонс видав найбільшу книгу індійського права — Кодекс Ману. В 1789 році В. Джонс довідався про існування санстритських драматургів, і в цьому ж році він переклав Калідасову “Шакунталю” — перлу індійської літератури. Щойно після цього факту, європейські науковці почали шукати за манускриптами санскриту.

А. Гамільтон навчав санскритської мови своїх співдрузів в Парижській тюрмі (під час Наполеонівської війни). Серед них був німецький поет і філософ Шлегель. Вернувшись до Німеччини він (Шлегель) видав книгу п. н. “Про мову і мудрість Індії” (1808 р.). Це поновне відкриття великої літератури Індії сприяло розвитку Романтизму в Німеччині, а з Німеччини по всій Європі!

Калідасова “Меггадуте” (Хмара Післанець) прекрасно відображена в Шілеровій “Мірія Стюарт”. Правдивим духом ліричної поезії Індій дишуть “Ді лотус блюме” й “Ауф Флюгельн дес Гезангес” Гайне. Одною з кращих німецьких поем є “Вайсгайт дес Брагманен” Рюкерта.

Калідасова "Шакунталя", після виходу її у світ німецькою мовою не з меншим ентузіазмом привітана через Гете, як Упанішади Шопенгауером. З цього приводу Гете писав:

“Якщо бажаєш ти квітів весни і овочів
 дозрілої осені,
 якщо бажаєш краси і вогню твоїм
 надхненням,
 якщо бажаєш одним іменем обняти небо
 і землю, —
 назву тобі Сакунталю, це ім'я всеобіймаюче.”

Справді так. Це не тільки вислів захоплення великого поета, але й рівночасна незрівняна й правдива оцінка цієї індійської драми, про що ми поговоримо ширше в іншій праці. Тут тільки відмітимо наступне:

Композиція Гетового "Фавста" постала під впливом "Шакунталі". Пролог у небі, розмова директора з артистами театру перед початком вистави — це ті формально стилістичні засоби незрівняного Калідаси, які він застосував у "Шакунталі" та інших своїх драмах.

Вихід в 1875 році серії книжок під назвою "Тайні книги Сходу", за редакцією Макс Мюль-

лера, дали можливість познайомитись з Індією широким читацьким колам в Європі.

“Парсіфіл” Р. Вагнера появився в світі в наслідок пізнання Вагнером буддизму. Нойман переклав тексти буддизму на німецьку мову, і цим самим навчання Будди стало популярним в Німеччині. За основу наукової праці П. Дойсена було: дослідження індійської філософії.

Мічелет з великим захопленням вітав “Рама-яну”, так само як В. фон Гумбольдт “Магабгарату” і “Бхагавадгіту”.

“Світло Азії” Е. Арнольда викликало великий ентузіазм в Англії й Америці, а зокрема в таких її письменників і поетів, як: Торея, Емерсона, Вітмана, Р. Роллянда і інших.

Ірландський літературний Ренесанс, представниками якого в основному були В. Б. Етса і Г. В. Рассель, переплетений концепціями індійської думки!

Як бачимо, що навіть не дуже ґрунтовне ознайомлення з величною й незрівняною мозаїкою індійської культури виявляє, скільки Захід мусить завдячувати цій країні за те, що вона сприяла його розвитку та за ті цінності, які й до сьогодні надають йому життєздатності.

ЛІТЕРАТУРА:

Muller, M., Last Essays, 2-nd series, p. 81-82; 1901.

Ragozin, Z. A., Vedic India, p. 335; 1895.

Muller, M., India — what it can teach us?, pp. 4, 9, 11; 1919.

Radhakrishnan, S., Eastern Religions and Western Thought
pp. 247-251; 1959.

Muller, M., Last Essays, 1-st series, pp. 276-277; 1901.

Garratt, G. T., Legacy of India, p. 21; 1951.

"Науково-літературознавчий Збірник", стор. 5, 7, 1946.

М. Грушевський, "Історія Української Літератури", том
1, стор. 131, 324, 1959.

М. Грушевський, "І.У.Л.", том 2-3, стор. 41-42, 44, 1959.

5. ІНДІЙСЬКА НАУКА

САНСКРИТ. Вивчення санскриту приводить нас до цікавих висновків, які коротко можна підсумувати так:

Поперше, люди, що говорили праарійською мовою належали в праісторії до одного великого племені, а потім в наслідок якихось мотивів (можливо кліматичних) розбилися, і на протязі віків постали індо-європейські окремі нації;

Подруге, багато санскритських слів мають спільне походження і те саме значення, що й в інших мовах. Наприклад: санскрит. агні, латин. ігніс, литов. угніс, стар. слов'ян. огонь — це слово (агні) в перелічених мовах означає ОГОНЬ; санскрит. муш, грец. мус, латин. муз, герман. мус, стар. слов'ян. мись — тобто миша; санскрит. Парджаня, богем. Перан, литов. Перкуна, старо прус. Перкунос, старо слав'ян. Перун — тобто бога Перуна; санскрит. МАТАР майже в усіх мовах означає МАТИ.

Потретє, подивугідне є те, що коли зіставимо паралельно на таблиці санскритські іменники, числівники, і дієслова з грецькою і латинською мовами, тоді наші дотеперішні уявлення про вавилонську вежу, Гомера, Віргіля, рай тощо показуються в іншому світлі. Появляється

враження, що хтось з маленького уламку старинної й величавої мозаїки старається відкрити новий світ. Дивлячись на вавилонського бика, єгипетського сфінкса, здибаючи індійські мотиви в наших літературах — постає питання: чому вони тут, в західній культурі?

Четверте, вивчення санскритської мови показує, що Індія винайшла найдосконалішу фонетику й граматику!

МАТЕМАТИКА. В цьому ж санскриті знаходимо перші початки розвитку математики. Перші форми лічення були не числові, а писані і згодом у формі застосування чисел. Коротко кажучи — математика є витвором спекулятивного думання Індії. Пізніше індійську математику вивчали араби, які й назвали цю галузь науки “Індійська арифметика”. Грецький вчений Максим Планудій в першій половині 14-го століття назвав, слідуючи за арабською традицією, свою працю також “Індійська арифметика”. За посередництвом арабів, індійська математична наука широко розвинулась на європейському континенті. Все, що стало збудована за допомогою математики, треба завдячувати у великій мірі геніяльній творчій думці Індії.

Окремого відмічення вимагає той факт, що **індійці винайшли символ ЗЕРО**, без якого не можна було б розвинути математику до того рівня досконалости, до якого вона дійшла сьогодні. Направду треба було геніяльного розуму,

щоб винайти цю абстрактну і спекулятивну величину!

МЕДИЦИНА. Початки розвитку медицини в Індії датуються часом, коли компонувались Веди, а отже довгою шерогою віків до нашого літочислення. В “Атгарвадеді” і в “Сятапатха Брагмана” описується будову тіла, хоч це висвітлюється із стислим пов’язанням релігійної символіки. В ранніх буддистських книжках згадується про те, що Джівека був прекрасним хірургом. Деякі уривки з “Магаваггі” і “Маджгіма Нікая” присвячені хірургії. Вже в 6-му столітті до наш. літочислення в Індії добре була розвинена анатомія і фізіологія. В них докладно описано функцію зв’язків лімфатичности, зшивання ран, сплетення нервів, слизові оболонки, жирові і судинні тканини тощо. Індійські лікарі вважали помилковим припущення Арістотеля про те, що ніби серце є місцем осідку свідомості. Атрея вважав, що сім’я батьків є незалежні від тіла і мають в собі цілий організм. Закони Ману забороняли подружжя з хворими на такі хвороби: туберкульоз, епілепсію, проказу, хронічні диспенсії тощо.

Книжки про медицину “Чарака” і “Сусрута” перекладені на арабську мову коло 800 року. Крім них на цю ж мову перекладено 16 інших індійських книжок з галузі медицини. З цих арабських перекладів, індійська медицина була основним джерелом розвитку західньої медицини аж до 17-го століття. На Заході про вакцина-

цію не знали аж до 18 століття, тоді як в Індії вона широко застосована вже в п'ятому столітті. Багато знає про Бозе і його відкриття, але не багато знає, що Бозе знав ці речі з індійської мудрости!

ХЕМІЯ. Кількома словами згадаємо і про цю галузь науки. Отже, вже коло 6-го століття до наш. літочсл. Індія мала досконалий виріб хемічної індустрії. Між цими виробами перш за все треба відмітити такі з них: перепроводження дистиляції, виріб пари, сублімації, здобуття світла без тепла, мішання анестотику з наркотиком, приготування металевої соли, суміші і стоплювання і т. д. Гартування сталі в Індії дійшло до такого удосконалення, якого, можливо, не досягнуто в Європі і в наші дні. Порій вибрав за найкращий подарунок для Александра Македонського не що інше, а 30 фунтів сталі.

За посередництвом мусульман, хемічні здобутки Індії стали відомі в Малій Азії, а відтак на Заході.

АСТРОНОМІЯ. Індійці старалися відповісти на всі питання, які виникали з приводу тих чи інших природніх явищ, життя і т. п., ідучи своїм власним шляхом пізнання.

Вже з часів, коли поставали композиції Вед, індійці уважно стежили за рухом місяця і на основі цього спостереження створили календар. Перше вони витворили екліпт, а тоді поділили його на 27, а пізніше на 28 днів в місяці та на 12 місяців в році. З часом, на основі точніших

обрахунків, календар був поділений на такий поділ, який ми вживаємо сьогодні. І так вже в “Сятапатха Брагмана” згадується про календар, який має 12 місяців, 24 півмісяців та 360 днів і ночей (тобто діб).

Індійську астрономічну науку знали араби, а за їх посередництвом вона стала знана в Середньовічній Європі, яка, очевидно, мала певний вплив на розвиток астрономічної науки на цьому (європейському) континенті.

ЛОГІКА. Ця галузь знання про закони мислення є також витвором Індії. Це сталося в наслідок власних міркувань та їх аналізу. І, очевидно, не має тут нічого дивного. Велике зацікавлення метафізикою та іншими спекулятивними науками привело індійських мислителів до винайдення своєї, окремішньої системи логіки.

“Правдою є, — пише В. Дюрант, — що навіть через Гімалайський бар’єр Індія принесла нам такі дарунки, як граматику і логіку, філософію і фабули, гіпнотизм; а крім того: номери і десяткову систему... Індія навчить нас толеранції і шляхетности дозрілого розуму, прихованого змісту недбайливої душі, задовольняючого розуміння духа, єдності, заспокоювальної любови до всіх живих істот.”

Відродження панарійської думки ще раз потвердить вищесказане, а крім того — стане міцною основою Нової Будови.

З Відродженням Панарійської Думки, що
гряде, розвинеться могутня й тривка культура
нового людства.

ЛІТЕРАТУРА:

"Науково-літературознавчий Збірник", ст. 10-12, 1946.

Durant W., Our Oriental Heritage, pp. 529-530, 1942.

Smith-Karpinsky, The Hindu-Arabic Numerals, pp. 6-7, 10,
52, 92-93; 1911.

Gowen, H. H., A History of Indian Literature, 144-146; 1931.

Radhakrishnan, S., Indian Philosophy, pp. 29-30, Vol. 1;
1951.

Garratt, Edited by, The Legacy of India, pp. 339-353; 1951.

Basham, A. L., The Wonder that was India, pp. 495-501;
1954.

Dunbar, G., A History of India, pp. 34, 87; Vol. 1; 1943.

З М І С Т

Вступ	3
Комунікація між Індією і Заходом	5
Індія і Греція	9
Релігійно-філософська думка Індії і Захід	17
Література Індії і Захід	44
Індійська наука	57

